

izloženi diskriminaciji. Njihov pokušaj postizanja izvesnog stepena društvene integracije stoga je obeležen promenama samoidentifikacije. Na ovu pojavu ukazuju istraživanja u više zemalja, a na području Niša ustanovljeni su njeni varijeteti: od striktno naglašenog romskog porekla i kulturne posebnosti preko relativno neutralnih i nedovoljno definisanih etničkih i konfesionalnih karakteristika sve do potpune i naoko dobrovoljne asimilacije u srpski nacionalni i konfesionalni korpus (Bogdan Đurović, *Etnički, kulturni i konfesionalni identitet Roma u jugoistočnoj Srbiji*).

Značaj demografskog pristupa temi prikazane konferencije uočljiv je ne samo iz toga što mu je posvećena posebna sesija, te što je jedna od tema prezentirana i u uvodnoj sesiji (Mirjana Rašević, *Reproduktivni model i etničke promene u Jugoslaviji*), već i po njegovoj nerazlučivosti i nezaobilaznosti u svakom kompleksnom istraživanju. Upravo zato, ovaj osvrt nije se ograničio samo na radove demografske sesije, već je pokušao da tematski sintetizuje saopštene rezultate kako bi se stekao što širi uvid u neophodnost raspolaganja znanjima o kontekstualnim - determinističkim faktorima demografskih varijabli i obratno, neophodnost raspolaganja demografskim podacima u razvoju ovih saznanja. Stoga će očekivano objavljivanje zbornika saopštenih radova mnogima biti od višestruke koristi.

Mina Petrović

LETNJA ŠKOLA O ETNIČKIM ODNOSIMA

Kotor, 22. jun-5. jul 1997.

Forum za etničke odnose iz Beograda, u periodu od 22. juna do 5. jula 1997. godine, organizovao je Letnju školu o etničkim odnosima u Kotoru. Pored aktuelnosti i zanimljivosti same teme, poseban kvalitet predstavljao je veliki broj i multidisciplinarnost priloga kao i predavanja poznatih profesora iz zemlje i inostranstva koji se bave ovom problematikom. Od značaja su bile i brojne diskusije učesnika, koje su

bile interesantne i inspirativne zbog različitog profesionalnog opredeljenja samih polaznika (filozofi, pravnici, sociolozi, ekonomisti, demografi i drugi). U okviru rada Letnje škole održan je i jugoslovensko-ruski okrugli sto o demokratizaciji i etničkim odnosima koji je izazvao posebnu pažnju kako učesnika tako i stranih i domaćih novinara.

Otvoranje Letnje škole započelo je predavanjem profesora Aleksandre Alund o ključnim pojmovima *etniciteta* i njihovoj upotrebi u društvenim naukama, kao i o savremenim vidovima etniciteta i njihovoj vezi sa drugim značajnim karakteristikama identiteta i moći (klasa, nacija i pol). Na primeru Švedske, profesor Alund je govorila o generacijskim razlikama među etničkim manjinama u pogledu njihovog nacionalnog identiteta (naročito kod omladine) i politici prema imigrantima. Polazeći od konstatacije da je integracija imigranata u tržište radne snage najbolji pokazatelj i njihove integrisanosti u jedno društvo, ona ističe problem etničke segmentiranosti švedskog tržišta radne snage i rastuće diskriminacije u zapošljavanju i na radnom mestu. "Imigrantsko socijalno nasleđe" povezuje različite generacije imigranata, ali ih i razdvaja (diskriminiše) od autohtonog stanovništva prema socio-kulturnim, demografskim, ekonomskim i drugim karakteristikama.

U okviru sesije pod nazivom *Multikulturalizam, državljanstvo i globalizacija* interesantno izlaganje imao je profesor Carl-Urlik Schierup. On je istakao da u jednom savremenom društvu model asimilacije treba da bude zamenjen kulturnim pluralizmom jer bi to omogućilo različitim etničkim grupama da očuvaju sopstveni kulturni identitet. Ali postavlja se pitanje koliko zapravo usvajanje modernih vrednosti neophodnih za integraciju u jedno društvo slabi svest o nacionalnom identitetu i etničkim osobenostima što može voditi asimilaciji manjinskih etničkih grupa.

Takođe, konstatovano je da u jednom multietničkom, multikulturalnom i multikonfesionalnom društvu ravnomeran demografski razvoj između različitih etničkih grupa je vrlo značajan za stabilnost takvog društva. S tim u vezi, potrebno je razumeti i objasniti procese kojima se uravnotežavaju veličine međusobno zavisnih grupa. Tako su, ističe profesor Schierup "demografske ravnoteže prilično složene, budući da na prilagođavanje određene grupe jednom prirodnom staništu utiče njena veličina u apsolutnom smislu, dok na prilagođavanje grupe staništu koje je uspostavila druga grupa utiče njena veličina u relativnom smislu".

Profesor Mihajlo Mihajlov imao je vrlo edukativno predavanje u okviru jedne aktuelne teme *o nacionalnim problemima i etničkim sukobima u bivšim komunističkim federacijama*. Najpre je bilo reći o etnonacionalizmu i demokratiji pa s tim u vezi istaknuta su dva globalna procesa prisutna u savremenom svetu: nacionalizam, čija je ideologija nedemokratska i proces globalizacije koji je vezan za demokratiju, napredak tehnologije i ekonomski prosperitet. Nacionalizam, koji se javio sa Francuskom revolucijom kada etnicitet prerasta u ideologiju, u novijoj istoriji se javlja posle raspada komunizma kada dolazi do simbioze ekstremnih političkih partija sa ekstremnim etnicitetom. U drugom delu predavanja bilo je reći o etničkom faktoru i demokratizaciji u postkomunističkim društvima a na primeru SSSR, SFRJ i ČSSR. Profesor Mihajlov analizira i povezanost i uslovljenost nacije i religije, pa tako ističe da se pravoslavna religija nije mogla suprotstaviti totalitarnim komunističkim pritiscima pa je u Rusiji, na primer, etnički nacionalizam bio zapravo zamena za religioznost.

Posebna sesija posvećena je i problematici *etničke mobilizacije i geopolitike* u okviru koje je profesor Stefano Bianchini imao uvodno predavanje. Najpre je bilo reći o pojmu i definiciji samoopredeljenja, kao važnom pitanju egzistencije jedne države koje se povezuje sa kolektivnim pravima, pri čemu je pojam otcepljenja samo jedan uži aspekt samoopredeljenja. Iako je u svim ustavima socijalističkih država deklarirano pravo na samoopredeljenje do otcepljenja, profesor Bianchini ističe da nije bilo jasno kako se to pravo ostvaruje, ali da je po njegovom mišljenju svakako reč o samoopredeljenju naroda a ne nacionalnih manjina. Veza između političkog sistema i državnih granica s jedne i bezbednosti (mira) s druge strane ima drugačiji kvalitet krajem XX veka za stanovništvo centralne i istočne Evrope i područje Balkana. To potvrđuje i promena geopolitičke mape, karakteristična za ovaj period, kao rezultat stvaranja novih etnonacionalnih država ali i izmena etničke strukture pojedinih država zbog promene političkog sistema, transfera stanovništva, građanskog rata, prisilnih migracija, tzv. etničkog čišćenja i drugo. Profesor Bianchini je govorio o etničkoj mobilizaciji i (ne)moгуćnosti upravljanja etničkim sukobima na primeru bivše Jugoslavije, ČSSR, SSSR i posledicama takvih događanja sa političkog, ekonomskog, demografskog i drugog stanovišta. Bez obzira na promenu etničke strukture u svim novoformiranim državama, to nije moglo izbrisati multinacionalnost i interkulturalnost, a imajući u vidu nacionalne

manjine nije moguće govoriti o nacionalnim državama ukoliko se želi demokratsko društvo.

O etnonacionalizmu i ratu na teritoriji bivše Jugoslavije sa specijalnim osvrtom na položaj manjina govorio je profesor Dušan Janjić. Analizirani su unutrašnji i spoljni uzroci raspada zemlje kao i pojava nacionalizma u bivšim jugoslovenskim republikama. Naglašeno je da je pitanje manjina jedno od osnovnih merila napredovanja države ka demokratiji a bez izgradnje demokratskog društva nema ni zaštite prava čoveka ni zaštite nacionalnih manjina. Istaknuto je da SR Jugoslavija predstavlja multietničko društvo u kojoj trećinu stanovništva čine nacionalne manjine, a socio-ekonomske, kulturne, demografske odlike, kao i prostorni razmeštaj, čini ove manjine vrlo specifičnim pa etnički, religiozni i kulturni pluralizam i tolerancija predstavljaju nezaobilaznu osnovu za demokratski razvoj Jugoslavije. Posebno su fokusirana pitanja u vezi albanske nacionalne manjine, zatim Mađara u Vojvodini, ali i tzv. novih nacionalnih manjina u novostvorenim državama (Srbi u Hrvatskoj, Hrvati i Muslimani u Jugoslaviji i sl.). Budućnost nacionalnih manjina, zaključuje profesor Janjić, u tesnoj vezi je sa sudbinom demokratije, etničkim odnosima u Jugoslaviji i međunarodnim odnosima u Centralnoj Evropi i Balkanskom regionu.

Od ostalih priloga na sličnu temu, treba spomenuti i predavanje profesora Zdravomislova o etničkim faktorima, sukobima i demokratizaciji u bivšem Sovjetskom Savezu kao i osnovnim karakteristikama izgradnje novonastalih država.

Takođe, o etnicitetu, nacionalnom identitetu i politici, govorio je profesor Dragoljub Mićunović s posebnim osvrtom na Kosovo, po mnogo čemu specifičnom području, koje karakterišu etnički konflikti, nerešeno pitanje statusa i otvoreno pitanje prava i zaštita nacionalnih manjina. Interesantno predavanje održao je i profesor Ivan Čolović o osnovnim pojmovima identiteta a poseban značaj dat je nacionalnom identitetu kao političkom mitu koji predstavlja osnovu političke ideologije (na primeru Srbije i Evrope).

Profesor Robert Hayden koncipirao je poslednju sesiju pod nazivom *genocid, etničko čišćenje i migracije stanovništva* koja je obuhvatila dve široke podteme: terijsko i međunarodno pravno opredeljenje i istorijsko iskustvo. U okviru prve tematske celine prof. Hayden je govorio o

osnovnim pojmovima i teorijskim sporovima oko određenja kategorije genocida i etničkog čišćenja (sličnosti i razlike), kao i o međunarodnom pravu u odnosu na ove dve kategorije. U okviru druge teme najpre su istaknute sličnosti i razlike između evropskih zemalja u pogledu političkih i ekonomskih prilika, s posebnim osvrtom na bivšu Jugoslaviju i građanski rat u ovom regionu. Konstatovana je značajna promena etničke strukture onih područja koja su direktno ili indirektno učestvovala u ratu. Poseban značaj dat je migracijama stanovništva, kao neposrednoj posledici političkih prilika, odnosno velikom broju raseljenih lica i izbeglica što je iniciralo posebne mere u okviru migracione politike imigracionih zemalja. Kao važno razmatrano je i pitanje položaja žene u društvu, politici i ratu. Koliko se menja položaj žene sa demokratizacijom društva i kako proces demokratizacije i socio-ekonomske transformacije utiče na status žene, njenu emancipaciju, zaposlenost, stavove o braku i rađanju kao i odnose među polovima.

Kao što je spomenuto, u okviru Letnje škole od 28. do 29. juna 1997. godine, održan je i *Jugoslovensko-Ruski okrugli sto o demokratizaciji i etničkim odnosima: iskustva Jugoslavije i Rusije*, pod sponzorstvom Moskovske kancelarije Friedrich-Ebert Fondacije i SIDA institucije (Švedska međunarodna institucija za razvoj). Otvaranje rada Okruglog stola i prezentaciju osnovnih nalaza nacionalnih izveštaja o pomenutoj temi dali su ruski akademik Mihail Gorškov i profesor Dušan Janjić.

Prva sesija posvećena je *uzrocima i rezultatima dezintegracije komunističke vladavine i federalne strukture u SFRJ i SSSR i ulozi etničkog činioca u tom procesu*. Jugoslovenski autori (Vatroslav Vekarić, Dragoljub Mićunović, Božidar Jakšić i dr.) su mišljenja da upravo u okolnostima i činiocima dezintegracije SFRJ treba tražiti najvažnije odgovore koji se tiču budućnosti etničkih odnosa na ovom prostoru. Na istu temu, o uzrocima raspada SSSR, ruski autori (Češka, Zdravomislo i dr.) navode tri najčešće zastupana gledišta: zbog poraza SSSR u hladnom ratu, zbog unutrašnje krize, objektivnih uzroka kao i istorijske predodređenosti i treće, usled borbe za vlast u najvišim vrhovima političkog rukovodstva zemlje. Ipak preovladava zajednički stav da je osnovni razlog što raniji oblici društveno-ekonomskih odnosa i državno ustrojstvo nisu davali mogućnost ostvarivanja adekvatnih promena.

U okviru druge sesije koja je bila posvećena *procesima izgradnje i stabilizacije demokratskih institucija u Rusiji i SRJ*, o funkcionisanju

političkih institucija u sadašnjoj Jugoslaviji govorili su brojni autori (Vladimir Goati i dr.) sa akcentom na odnosima Federacije i republika, stavovima građana prema "trećoj" Jugoslaviji itd. Ruski autori (Dmitriev, Andreev, Gorškov i dr.) raspravljali su o formiranju demokratskih institucija Ruske federacije i tendencijama ka autoritarnoj vlasti. Brojne ankete su pokazale da građani u celini pozitivno doživljavaju demokratiju, ali kao normativnu vrednost dok u političke i društvene institucije nemaju poverenje.

Dve sesije posvećene su problematici *izgradnje nacije-države, položaju manjina u Rusiji i SR Jugoslaviji* kao i pitanju *kako doći do demokratske nacionalne politike*. Razmatrana su pitanja koja se tiču izgradnje države i položaja manjina u Srbiji i SR Jugoslaviji (Srđan Darmanović, Dušan Janjić, Mijat Šuković, Dragan Kolev i dr.) a posebna pažnja posvećena je srpsko-albanskim odnosima, analizi etničkih problema u bivšim jugoslovenskim republikama i problemu izbeglica. Na istu temu, ruski autori Ivanov, Drobiževa i drugi raspravljali su o etnodemografskoj strukturi stanovništva Rusije koja, zbog velikog broja različitih etničkih grupa međusobno diferenciranim prema jeziku, religiji, kulturnoj tradiciji i drugim karakteristikama, nosi u sebi latentnu konfliktnost. Istaknuto je, na primer, da oko 25 miliona Rusa (17% ukupnog stanovništva bivšeg SSSR) posle raspada zemlje, živi van svoje matične države (u Litvaniji 9,4%, u Ukrajini 22,1% u Kazahstanu 37,8% itd.) pa je pitanje položaja nacionalnih manjina od presudnog značaja za stabilnost ovog regiona.

Jedna od sesija posvećena je *ulozi religije i verskih zajednica u društvenom životu SRJ i Rusije*. Autori (Milan Vukomanović i dr.) težište stavljaju na probleme odnosa vera-nacija u SR Jugoslaviji i ulogu Srpske pravoslavne crkve u društvenom životu i etničkim odnosima. Etničkoj raznolikosti stanovništva Rusije, ističu ruski autori (Drobiževada, Čedlov, Nurlajev i dr.) doprinosi i stanovništvo brojnih različitih veroispovesti. Otuda je bilo reči o uzajamnom delovanju religiozno-konfesionalnih i nacionalno-etničkih stavova stanovništva. Istaknuto je da je neutralan odnos verskih zajednica prema političkim snagama neophodan za mirnu koegzistenciju i uzajamno delovanje etnokonfesionalnih zajednica. Takođe, važna je uloga konfesionalnih institucija u uspostavljanju stalnog međuverškog dijaloga i zajedničkom traženju rešenja za aktuelne probleme.

Po završetku rada Letnje škole održana je i panel diskusija o etničkim odnosima, na kojoj su izneti osnovni zaključci o najvažnijim pitanjima, primedbe i sugestije kao i dogovor o nastavku naučne saradnje.

Nada Raduški